

EXPECT_Art Policy Brief 1

Introducción

Este documento presenta las ideas clave del primer año del proyecto de investigación “Explorando y educando la alfabetización cultural a través del arte” (EXPECT_Art), que pretende identificar las medidas y barreras existentes cuando se trata de fomentar la alfabetización cultural crítica en la educación artística en Europa. La Unión Europea subraya la importancia de la educación artística como componente clave del desarrollo cultural y la creatividad, por lo que busca generar políticas que integren las artes en entornos de aprendizaje formal e informal.

A partir de una revisión exhaustiva de literatura y de un análisis de los contextos nacionales y regionales en Dinamarca, Alemania, Hungría, Polonia, Eslovenia y España, este informe destaca los “puntos de atención” críticos sobre el estado actual de la educación artística y la alfabetización cultural crítica en las escuelas. Estas recomendaciones tienen como objetivo desafiar a las narrativas dominantes en los currículos y ofrecen opciones para promover la alfabetización cultural crítica mediante la educación artística.

Al abordar estas cuestiones, es posible trabajar para crear sistemas educativos más equitativos, inclusivos y culturalmente sensibles en Europa.

Conceptos clave del proyecto EXPECT_Art

La educación artística, incluida la educación a través de las artes y las artes en la educación, abarca tanto las materias escolares dedicadas a formas específicas de arte (por ejemplo, la música), la inclusión de formas de arte en otras materias escolares (por ejemplo, la arquitectura en la historia), y los usos de las artes en contextos extraescolares (por ejemplo, una excursión al cine).

La decolonialidad consiste en identificar patrones y estructuras de poder arraigados en prácticas y mentalidades. La colonialidad se considera un proceso histórico que reaparece continuamente en mentalidades, instituciones y prácticas.

La alfabetización cultural crítica es un conjunto de prácticas sociales. Las personas siempre son culturalmente alfabetizadas, pues su vida cotidiana está impregnada y moldeada por formas de expresión cultural y artística.

Descolonizar el currículo de artes implica reorientar las prácticas de enseñanza, la estructura de las escuelas, el mundo fuera de la escuela, priorizando las formas de arte minorizadas e incluyendo variedad de formas y expresiones artísticas con las que el estudiantado puede interactuar como público o participante.

Perspectivas jurídicas internacionales y europeas sobre la alfabetización cultural

En la Agenda 2030 de Naciones Unidas, niños, niña y jóvenes son reconocidos como **agentes críticos del cambio**. Según el Objetivo de Desarrollo Sostenible 4, debe garantizarse que todo aprendiz tenga una educación en derechos humanos, en igualdad de género, en la promoción de una cultura de paz y no violencia, en la ciudadanía global y en la apreciación de la diversidad cultural, eliminando las disparidades de género en la educación.

Es necesario un cambio de paradigma en la educación que ayude a profesorado, artistas y miembros de las comunidades locales a tomar conciencia sobre **su papel en el proceso de desarrollo de la alfabetización cultural crítica de niños, niñas y jóvenes**.

Desde una perspectiva de derecho internacional, el desarrollo de la alfabetización cultural crítica mediante la educación artística se basa en:

- Una definición amplia e inclusiva de la educación (incluida la educación artística), evitando la discriminación en educación y garantizando los derechos educativos de grupos minorizados y extranjeros¹.
- Los derechos de los niños, niñas y jóvenes a expresar sus propias opiniones y creencias, preservando la propia identidad, libertad de pensamiento, conciencia y religión; **el derecho a participar libremente en la vida cultural y en las artes**; el derecho a gozar de su propia cultura, a profesar y practicar su propia religión o a utilizar su propia lengua².

Desde la perspectiva de la UE, el marco de alfabetización cultural crítica aborda los ámbitos en los que se puede fomentar la cooperación o apoyar y complementar la acción de los Estados miembros en el ámbito de la cultura (art. 167, párrafo 2, TFUE), en particular en el ámbito de la creación artística y literaria.

<u>Puntos de atención</u>	<u>Recomendaciones</u>
La mera inclusión de materiales y perspectivas marginalizadas en el currículum de educación artística es insuficiente.	Las reformas del currículum de educación artística deben abordar las prácticas docentes, la estructura de las escuelas y el mundo exterior, y tener en cuenta la identidad, la realidad y los intereses del alumnado.
La decolonialidad y la decolonización de la educación artística debe comprenderse en relación con los contextos locales.	Las reformas del currículum de educación artística, basadas en la perspectiva decolonial, deben ser sensibles a las barreras legales, administrativas, organizativas y sociales específicas de cada país.

A continuación, se presenta el marco jurídico español para la educación artística, seguido de puntos de atención y recomendaciones para los responsables de políticas en España y, en concreto, de Cataluña, con respecto a la reforma del currículo de educación artística en una perspectiva decolonial.

¹ The UNESCO Convention Against Discrimination in Education adopted on 14 December 1960 in Paris

² United Nations Convention on the Rights of the Child adopted by General Assembly resolution 44/25 on 20 November 1989

España

El marco legal español en materia de educación se basa en la Ley Orgánica de Educación (LOE) de 2006 y sus modificaciones en 2020, resultando en Ley Orgánica de Modificación de la LOE (LOMLOE). Esta ley hace referencia a la estructura del sistema educativo español y permite que las comunidades autónomas tengan sus propias competencias. Una de estas comunidades autónomas es Cataluña, que posee funciones exclusivas en educación, según lo reconocido en el artículo 131 del Estatuto de Autonomía de 2006. Dado que el proyecto de investigación EXPECT_Art se está llevando a cabo en el contexto catalán, el presente documento hará referencia a la Ley de Educación de Cataluña (LEC) de 2009.

Sin embargo, cabe destacar que ni la LOE, ni la LOMLOE, ni la LEC mencionan la literacidad cultural crítica como uno de los aspectos clave de las leyes educativas. En la LEC sí que se hace referencia a ideas que pueden estar relacionadas con este concepto.

En primer lugar, la LEC destaca que una de sus bases es la educación inclusiva, promoviendo la equidad y la cohesión social. En segundo lugar, el currículum catalán promovido por la LEC reconoce la importancia de la competencia ciudadana, que tiene que ver con:

1. Identificar acontecimientos históricos y sociales que configuran la identidad del estudiantado.
2. Participar en actividades comunitarias y en procesos de toma de decisiones con respeto a la democracia y la diversidad.
3. Analizar conceptos sociales y cívicos y aplicarlos en diferentes contextos.
4. Asumir valores europeos e internacionales en relación con la igualdad, la cohesión social y el desarrollo sostenible.

Finalmente, en lo que respecta a la educación artística, la ley propone introducirla en el currículum como una de las áreas clave de trabajo. Dentro de este ámbito, se busca fomentar cuatro competencias específicas:

1. Explorar y experimentar con diferentes lenguajes artísticos.
2. Analizar y apreciar expresiones artísticas.
3. Crear producciones artísticas individuales y colectivas.
4. Utilizar recursos digitales en los procesos creativos.

Por lo tanto, aunque la literacidad cultural crítica no se menciona explícitamente, varios puntos ofrecen un punto de partida para promoverla dentro de las leyes y los currículos. Por esta razón, y basándonos en la literatura revisada en este proyecto, en la siguiente tabla se presentan los puntos de atención y las recomendaciones para los responsables de políticas en Cataluña.

Puntos de atención

Las leyes españolas relacionadas con educación no mencionan la literacidad como uno de los aspectos clave. Esto puede deberse a que el término en inglés literacy no tiene un equivalente directo en español y, a menudo, se traduce como "alfabetización" o "literacidad". Sin embargo, en las leyes mencionadas se reconoce la importancia de la competencia en comunicación lingüística, es decir, en el desarrollo de habilidades en lectura y escritura, lo que se relaciona con una idea tradicional de la literacidad. Si bien esto es relevante, seguimos a Riquelme Arredondo y Quintero Corzo (2017), quienes enfatizan que la literacidad debería promoverse de manera crítica, abarcando el proceso de decodificación de problemas sociales, culturales y políticos. Por esa razón, es mejor traducir Critical Cultural Literacy como 'Educación Cultural Crítica'

Recomendación

Incluir el término "Educación Cultural Crítica" en las políticas y currículos educativos catalanes para ir más allá de un enfoque exclusivo en la lectura y escritura. Esto significa incorporar una literacidad que tenga en cuenta la dimensión social y cultural así como trabaje a través de las artes.

La LEC menciona que una de sus bases es la educación inclusiva, promoviendo la equidad y la cohesión social. La educación cultural crítica puede contribuir a ello, ya que permite "afrontar los problemas sociales a partir del debate y la argumentación, para formar un juicio propio y tomar decisiones para intervenir socialmente" (Grup de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials, s.f.).

Integrar la educación cultural crítica en la formación docente para fomentar procesos de aprendizaje participativos y políticamente comprometidos. Esto también ayudaría a alcanzar el objetivo de la educación inclusiva, promoviendo la equidad y la cohesión social dentro de las prácticas docentes.

Desde una perspectiva hispanohablante, la educación cultural crítica se centra en "la interacción entre diferentes culturas en diversos contextos" (Alcocer et al., p.3). Este proceso incluye la negociación de relaciones de poder, modelos culturales y significados, e incluso puede implicar conflictos de identidad. Es decir, aboga por generar nuevas prácticas menos centradas en la resolución de problemas y más en gestos políticos destinados a crear comunidades diversas y diversificadas.

Promover programas de educación cultural crítica (tanto dentro como fuera de las instituciones educativas) para desarrollar prácticas relacionales en torno a las culturas. En lugar de centrarse en la resolución de problemas, estos programas deberían buscar fomentar comunidades diversas y diversificadas. Dichos programas pueden incluir prácticas comunitarias y artísticas para reforzar su propósito, ayudando a docentes y escuelas a desarrollar competencias curriculares en ciudadanía.

Referencias

Alcocer Vázquez, E., Balderas Garza, M., y Ix Caamal, J (2021). El lector al centro: análisis del enfoque didáctico de literacidad cultural. *Sinéctica*, 56, Article e1179. [https://doi.org/10.31391/s2007-7033\(2021\)0056-007](https://doi.org/10.31391/s2007-7033(2021)0056-007)

Grup de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials (n.d). Literacidad Crítica. Universitat Autònoma de Barcelona. <https://webs.uab.cat/gredics/literacidad-critica/>

Riquelme Arredondo, A., & Quintero Corzo, J. (2017). La literacidad, conceptualizaciones y perspectivas: hacia un estado del arte. *Reflexiones*, 96(2), 93–105. <https://doi.org/10.15517/rr.v96i2.32084>

Funded by
the European Union

EXPECT_Art Policy Brief 1

Introducció

Aquest document presenta les idees clau del primer any del projecte de recerca “Explorant i educant l'alfabetització cultural a través de l'art” (EXPECT_Art), que pretén identificar les mesures i les barreres existents quan es tracta de fomentar l'alfabetització cultural crítica en l'educació artística a Europa. La Unió Europea subratlla la importància de l'educació artística com a component clau del desenvolupament cultural i la creativitat, pel que busca generar polítiques que integrin les arts en entorns d'aprenentatge formal i informal.

A partir d'una revisió exhaustiva de literatura i d'una anàlisi dels contextos nacionals i regionals a Dinamarca, Alemanya, Hongria, Polònia, Eslovènia i Espanya, aquest informe destaca els "punts d'atenció" crítics sobre l'estat actual de l'educació artística i l'alfabetització cultural crítica a les escoles. Aquestes recomanacions tenen com a objectiu desafiar les narratives dominants en els currículums i ofereixen opcions per promoure l'alfabetització cultural crítica mitjançant l'educació artística.

En abordar aquestes qüestions, es possible treballar per a crear sistemes educatius més equitatius, inclusivament i culturalment sensibles dins d'Europa.

Conceptes clau del projecte EXPECT_Art

L'educació artística, inclosa l'educació a través de les arts i les arts a l'educació, inclou tant les matèries escolars dedicades a formes específiques d'art (per exemple, la música), la inclusió de formes d'art en altres matèries escolars (per exemple, l'arquitectura a la història), i els usos de les arts en contextos extraescolars (per exemple, una excursió).

La descolonialitat consisteix a identificar patrons i estructures de poders integrats en pràctiques i mentalitats. La colonialitat es considera un procés històric que (re)apareix contínuament en mentalitats, institucions i pràctiques.

L'alfabetització cultural crítica és un conjunt de pràctiques socials. Les persones sempre estan alfabetitzades culturalment, ja que la seva vida quotidiana està saturada i modelada per formes d'expressió culturals i artístiques.

Descolonitzar el currículum d'arts implica reorientar les pràctiques d'ensenyament, l'estructura de les escoles, el món fora de l'escola, prioritzant les formes d'art minoritzades i incloent-hi varietat de formes i expressions artístiques amb què l'estudiantat pot interactuar com a públic o participant.

Perspectives jurídiques internacionals i europees sobre l'alfabetització cultural

A l'Agenda 2030 de les Nacions Unides, infants i joves són reconeguts com a **agents crítics del canvi**. Segons l'Objectiu de Desenvolupament Sostenible 4, s'ha de garantir que tot aprenent tingui una educació en drets humans, en igualtat de gènere, en la promoció d'una cultura de pau i no violència, en la ciutadania global i en l'apreciació de la diversitat cultural, tot eliminant les disparitats de gènere en l'educació.

Cal un canvi de paradigma en l'educació que ajudi a professorat, artistes i membres de les comunitats locals **a prendre consciència sobre el seu paper en el procés de desenvolupament de l'alfabetització cultural crítica d'infants i joves**.

Des d'una perspectiva de dret internacional, el desenvolupament de l'alfabetització cultural crítica mitjançant l'educació artística es basa en:

- Una definició àmplia i inclusiva de l'educació (inclosa l'educació artística), evitant la discriminació en educació i garantint els drets educatius de grups minoritzats i estrangers¹.
- Els drets dels infants a expressar les pròpies opinions i creences, preservant la pròpia identitat, llibertat de pensament, consciència i religió; **el dret a participar lliurement en la vida cultural i en les arts**; el dret a gaudir de la seva pròpia cultura, a professar i practicar la seva pròpia religió o a utilitzar la seva pròpia llengua².

Des de la perspectiva de la UE, el marc d'alfabetització cultural crítica aborda els àmbits on es pot fomentar la cooperació o donar suport i complementar l'acció dels Estats membres en l'àmbit de la cultura (art. 167, paràgraf 2, TFUE), en particular en l'àmbit de la creació artística i literària.

<u>Punts d'atenció</u>	<u>Recomanacions</u>
La mera inclusió de material i punts de vista marginalitzats en el currículum d'educació artística és insuficient.	Les reformes del currículum artístic han d'abordar les pràctiques docents, l'estructura de les escoles, el món exterior a l'escola i tenir en compte la identitat, la realitat i els interessos de l'estudiantat.
La decolonialitat i la decolonització de l'educació artística s'han d'entendre en relació amb els contextos locals.	Les reformes del currículum d'educació artística, basades en la perspectiva decolonial, han de tenir en compte les barreres legals, administratives, organitzatives i socials específiques del país.

A continuació, s'introdueix el marc legal espanyol i català per a l'educació artística, seguit de punts d'atenció i recomanacions per als responsables polítics a Espanya i en concret, de Catalunya, pel que fa a la reforma del currículum d'educació artística des d'una perspectiva decolonial.

¹ The UNESCO Convention Against Discrimination in Education adopted on 14 December 1960 in Paris

² United Nations Convention on the Rights of the Child adopted by General Assembly resolution 44/25 on 20 November 1989

Catalunya

El marc legal espanyol en matèria d'educació es basa en la Llei Orgànica d'Educació (LOE) de 2006 i les seves modificacions de 2020, la resultant en Llei Orgànica de Modificació de la LOE (LOMLOE). Aquesta llei fa referència a l'estructura del sistema educatiu espanyol i permet que les comunitats autònomes tinguin les seves pròpies competències. Una d'aquestes comunitats autònomes és Catalunya, que posseeix funcions exclusives en educació, segons es reconegut a l'article 131 de l'Estatut d'Autonomia de 2006. Atès que el projecte de recerca EXPECT_Art s'està duent a terme en el context català, el present document farà referència a la Llei d'Educació de Catalunya (LEC) de 2009.

Tanmateix, cal destacar que ni la LOE, ni la LOMLOE, ni la LEC esmenten la literacitat cultural crítica com un dels aspectes clau de les lleis educatives. A la LEC sí que es fa referència a idees que poden estar relacionades amb aquest concepte.

En primer lloc, la LEC destaca que una de les seves bases és l'educació inclusiva, promovent l'equitat i la cohesió social. En segon lloc, el currículum català promogut per la LEC reconeix la importància de la competència ciutadana, que té a veure amb:

1. Identificar esdeveniments històrics i socials que configuren la identitat de l'alumnat.
2. Participar en activitats comunitàries i en processos de presa de decisions amb respecte per la democràcia i la diversitat.
3. Analitzar conceptes socials i cívics i aplicar-los en diferents contextos.
4. Assumir valors europeus i internacionals en relació amb la igualtat, la cohesió social i el desenvolupament sostenible.

Finalment, pel que fa a l'educació artística, la llei proposa introduir-la en el currículum com una de les àrees clau de treball. Dins d'aquest àmbit, es busca fomentar quatre competències específiques:

1. Explorar i experimentar amb diferents llenguatges artístics.
2. Analitzar i apreciar expressions artístiques.
3. Crear produccions artístiques individuals i col·lectives.
4. Utilitzar recursos digitals en els processos creatius.

Per tant, tot i que la literacitat cultural crítica no es menciona explícitament, alguns dels seus punts ofereixen una base per promoure-la dins de les lleis i els currículums. Per aquesta raó, i basant-nos en la literatura revisada en aquest projecte, en la següent taula es presenten els punts d'atenció i les recomanacions per als responsables de polítiques a Catalunya.

Punts d'atenció

Que les lleis espanyoles relacionades amb l'educació no mencionin la literacitat com un dels aspectes clau pot ser degut al fet que el terme en anglès literacy no té un equivalent directe en català i, sovint, es tradueix com "alfabetització" o "literacitat". Tanmateix, en les lleis esmentades es reconeix la importància de la competència en comunicació lingüística, és a dir, el desenvolupament d'habilitats en lectura i escriptura, la qual cosa es relaciona amb una idea tradicional de la literacitat. Tot i que això és rellevant, seguim Riquelme Arredondo i Quintero Corzo (2017), que subratllen que la literacitat hauria de promoure's de manera crítica, abastant el procés de descodificació de problemes socials, culturals i polítics. Per aquesta raó, és millor traduir Critical Cultural Literacy com 'Educació Cultural Crítica'.

Recomanació

Incloure el terme educació cultural crítica en les polítiques i currículums educatius catalans per anar més enllà d'un enfocament exclusiu en la lectura i l'escriptura i incorporar una literacitat que tingui en compte la dimensió social i cultural, així com treballar-la a través de les arts.

La LEC menciona que una de les seves bases és l'educació inclusiva, promovent l'equitat i la cohesió social. La literacitat cultural crítica pot contribuir-hi, ja que permet "afrontar els problemes socials a partir del debat i l'argumentació, per formar un judici propi i prendre decisions per intervenir socialment" (Grup de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials, s.f.).

Integrar l'educació cultural crítica en la formació docent per fomentar processos d'aprenentatge participatius i políticament compromesos. Això també ajudaria a assolir l'objectiu de l'educació inclusiva, promovent l'equitat i la cohesió social dins de les pràctiques docents.

Des d'una perspectiva hispanoparlant, la literacitat cultural crítica se centra en "la interacció entre diferents cultures en diversos contextos" (Alcocer et al., p.3). Aquest procés inclou la negociació de relacions de poder, models culturals i significats, i fins i tot pot implicar conflictes d'identitat. És a dir, advoca per generar noves pràctiques menys centrades en la resolució de problemes i més en gestos polítics destinats a crear comunitats diverses i diversificades.

Promoure programes d'educació cultural crítica (tant dins com fora de les institucions educatives) per desenvolupar pràctiques relacionals al voltant de les cultures. En lloc de centrar-se en la resolució de problemes, aquests programes haurien de fomentar comunitats diverses i diversificades. Aquests programes poden incloure pràctiques comunitàries i artístiques per reforçar el seu propòsit, ajudant els docents i les escoles a desenvolupar competències curriculars en ciutadania.

Referències

Alcocer Vázquez, E., Balderas Garza, M., i Ix Caamal, J (2021). El lector al centro: análisis del enfoque didáctico de literacidad cultural. Sinéctica, 56, Article e1179. [https://doi.org/10.31391/s2007-7033\(2021\)0056-007](https://doi.org/10.31391/s2007-7033(2021)0056-007)

Grup de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials (n.d). Literacidad Crítica. Universitat Autònoma de Barcelona. <https://webs.uab.cat/gredics/literacidad-critica/>

Riquelme Arredondo, A., i Quintero Corzo, J. (2017). La literacidad, conceptualizaciones y perspectivas: hacia un estado del arte. Reflexiones, 96(2), 93–105. <https://doi.org/10.15517/rr.v96i2.32084>

Funded by
the European Union